

TARTU ÜLIKOOL
eesti ja üldkeeleteaduse
instituut

***gi-/ki-*liiteliste indefiniitpronoomenite käändevormide varieerumine suulises ja kirjalikus keeles**

Annika Kängsepp
Tartu Ülikool

18. aprill 2024

Käänevormide varieerumine pronoomeni *keegi* näitel

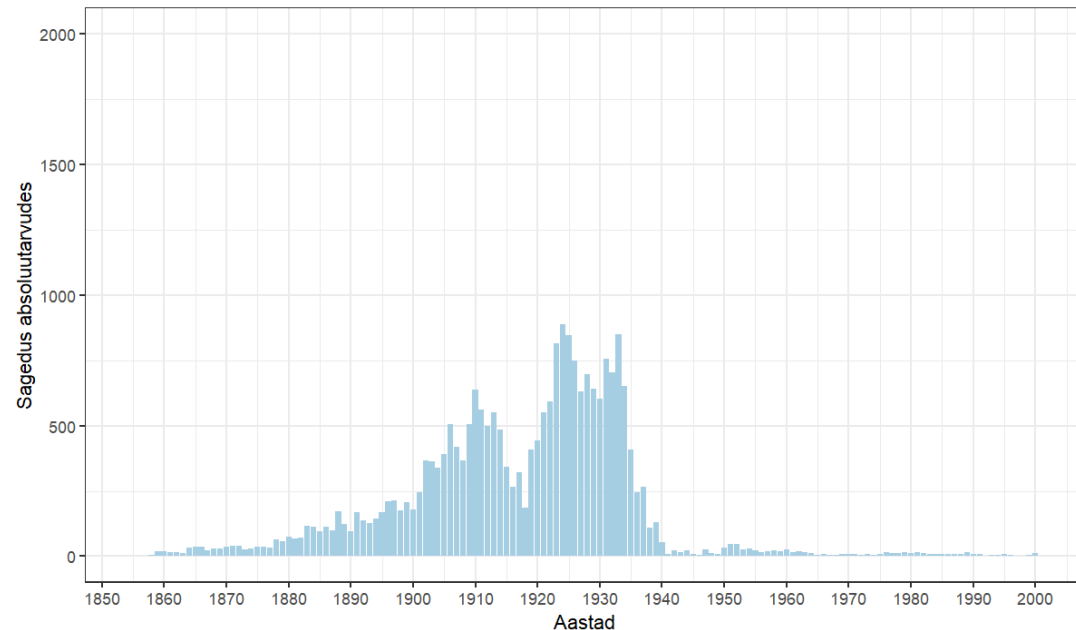
- *gi-/ki*-liiteliste indefiniitpronoomenite käänevormides esineb varieeruvust, mis väljendub liite asukohas käänevormides:
 - (1) *Kerge on **kellelegi** silti külge kleepida* [---] (ÜK 2021, perioodika)
 - (2) *Diplom ei anna **kellegile** mõistust.* (ÜK 2021, foorumid)
 - (3) *Mina ei anna mitte **kellelegile** raha.* (ÜK 2021, perioodika)
 - (4) *Ma loodan, et sellest postitusest on vähemalt **kellegilegi** kasu.* (ÜK 2021, blogid)

Käändevormide varieerumine pronoomeni *keegi* näitel

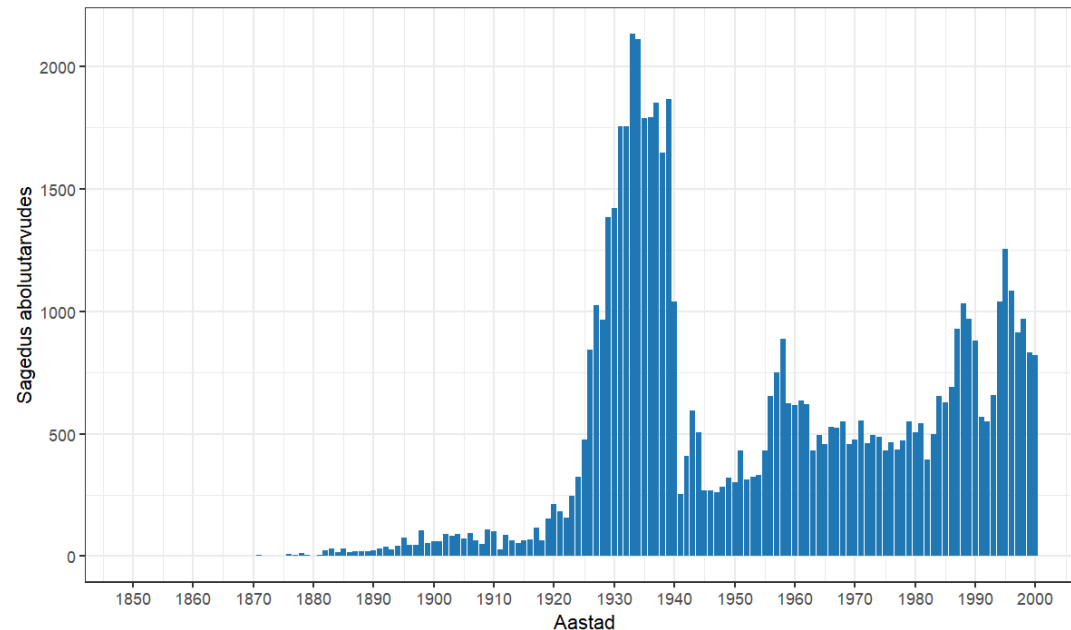
- Varieeruvust on täheldatud nii vanas kirjakeeles (vt VAKK), tänapäevases kirjakeeles (vt nt Rull 1917; Saareste 1923; Saareste 1936; Alvre 1980) kui ka murretes (vt Saareste 1955: 16).
- Vormide kasutus on 1850.–1880. aastatel olnud rööpne (*kellegisse* või *kellessegi*) (vt Nebocat 1884; Hermann 1884), 1890. aastatel järginud malli, kus *-gi/-ki* on käändelõpu ees (*kellegisse*) (vt Einer 1908: 51) ja alates 1900. aastatest järginud malli, kus *-gi/-ki* on käändelõpu järel (*kellessegi*) (vt Jõgever 1919: 46; Muuk 1927: 94).

Keelekorralduse mõju varieerumisele kirjakeeles DIGARi Eesti artiklite portaali (DEA) näitel

Sõnaotsing vormi *kellegile* kohta DIGARi Eesti artiklite portaalist

Sõnaotsing vormi *kellelegi* kohta DIGARi Eesti artiklite portaalist

Uurimus kirjaliku keele põhjal

Eesmärk anda 2021. aasta eesti keele ühendkorpuse (Koppel, Kallas 2022) põhjal ülevaade:

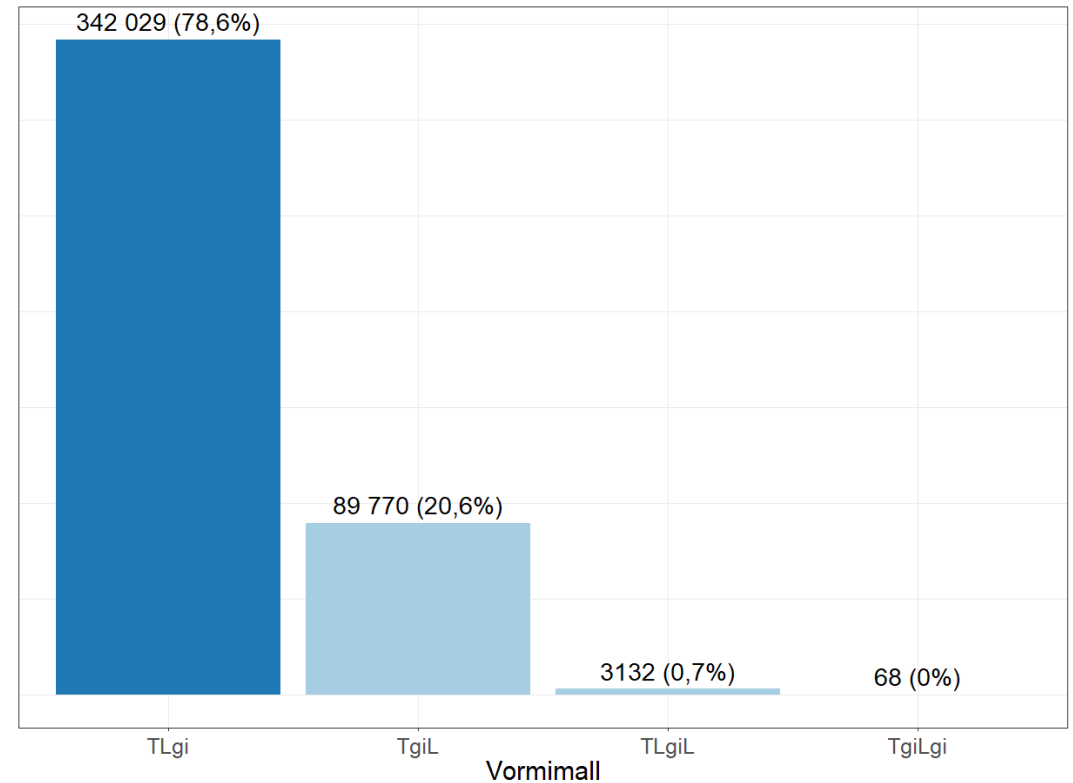
- pronoomenite **keegi**, *miski*, *kumbki*, *ükski* käändevormide varieerumise ulatusest;
- pronoomeni *keegi* käändevormide varieerumist mõjutavatest teguritest kirjalikus keeles.

Pronoomeni *keegi* käändevormide varieerumise ulatus

Vormid jagasin nelja vormimalli:

- tüvi + käändelõpp + *-gi/-ki* (TL**gi**);
- tüvi + *-gi/-ki* + käändelõpp (T**gi**L);
- tüvi + käändelõpp + *-gi/-ki* + käändelõpp (TL**gi**L);
- tüvi + *-gi/-ki* + käändelõpp + *-gi/-ki* (T**gi**L**gi**).

Pronoomeni *keegi* käändevormide esinemise sagedus mallide järgi
2021. aasta eesti keele ühendkorpuses

Varieerumist mõjutavad tegurid: materjal

- Käändevormid elatiivis, allatiivis, adessiivis, translatiivis, komitatiivis.
- Kolmest eri žanrist: blogid, foorumid, perioodika.
- Igast käändest (v.a translatiiv) 200 malli TL**gi** järgi ja 200 mallide T**gi**L, TL**gi**L ja T**gi**L**gi** järgi moodustatud vormi.
- Tasakaalustatud valim – kokku 1800 käändevormi.

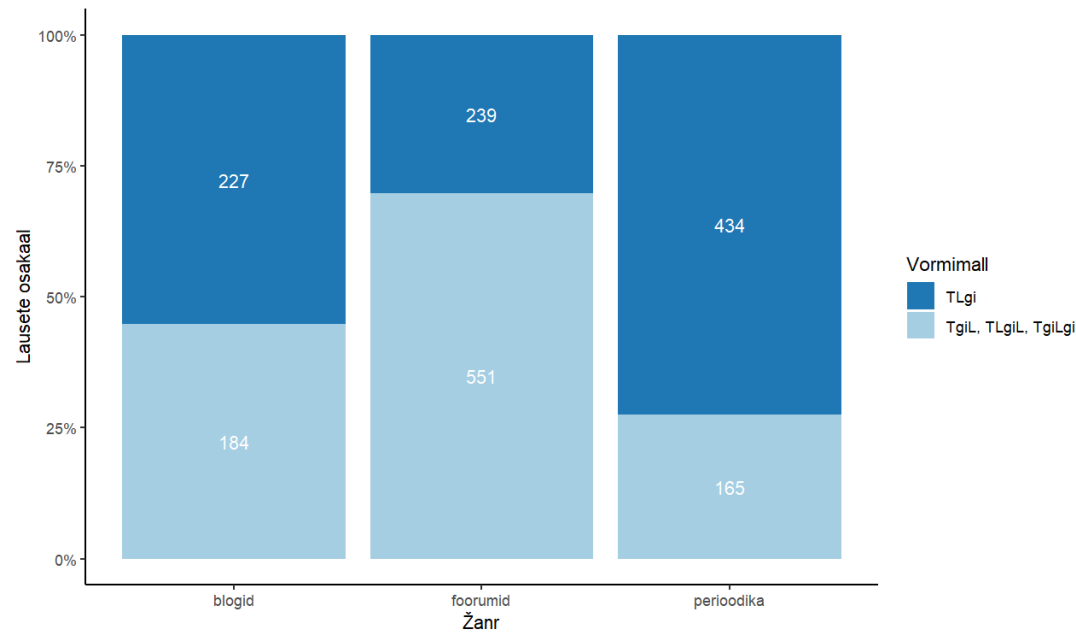
Varieerumist mõjutavad tegurid: materjal

- Tegurid:
 - žanr,
 - kõneliik,
 - pronoomeni asukoht osalauses,
 - rõhumäärsõna olemasolu osalauses,
 - pronoomeni esinemine laiendina,
 - eitussõna *mitte* esinemine osalauses,
 - pronoomeni funktsioon osalauses,
 - kääne eelnevate tunnuste kontekstis.

Varieerumist mõjutavad tegurid: meetod

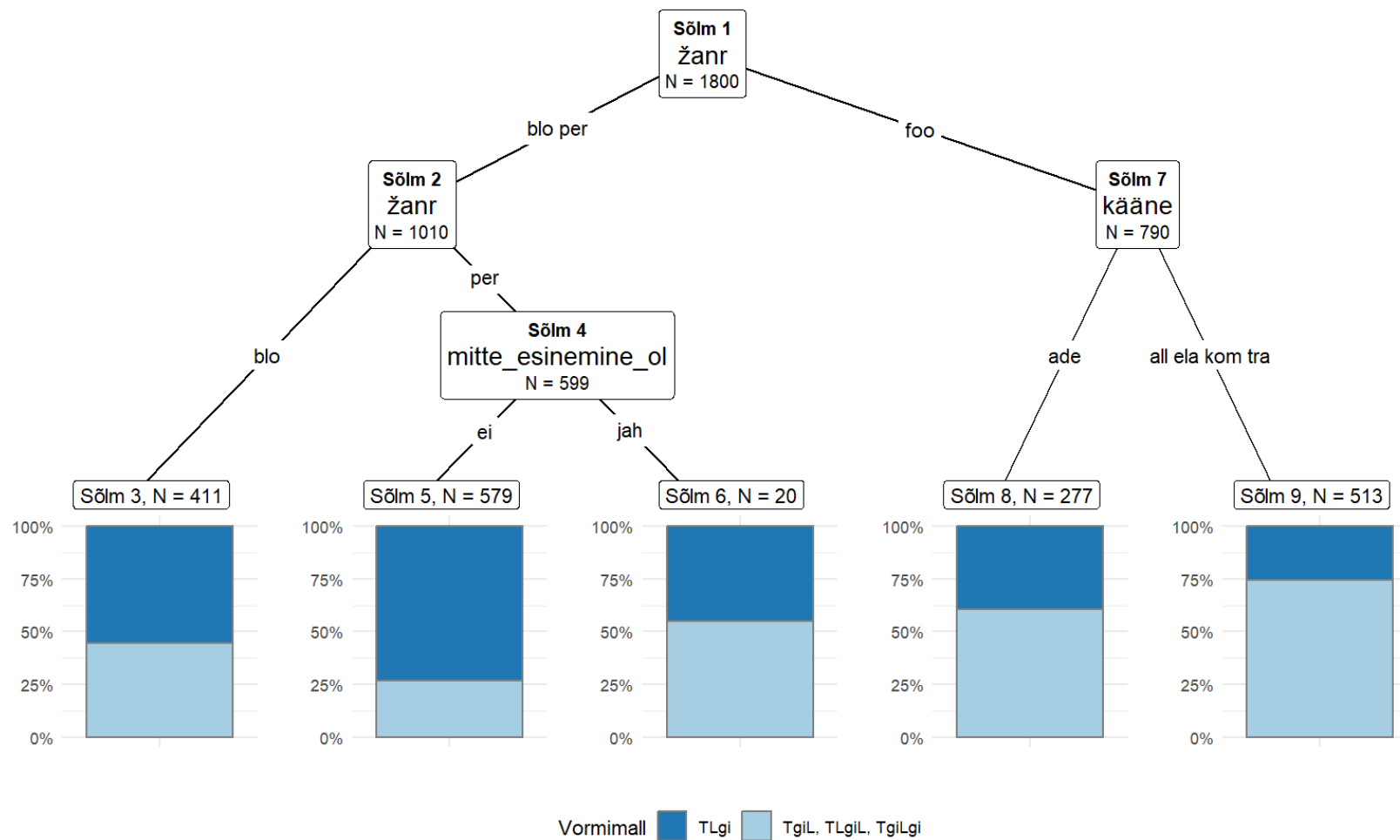
- Ühetunnuseline analüüs: rakendasin hii-ruut-testi (Agresti 2007: 34–41), vajadusel Fisheri täpset testi (Agresti 2007: 45–47).
- Mitmetunnuseline analüüs: tegin tingimusliku otsustuspuu mudeli (Hothorn jt 2006).
- Materjali analüüsisin rakendustarkvaraga R (R Core Team 2022).

Tulemused: ühetunnuseline analüüs

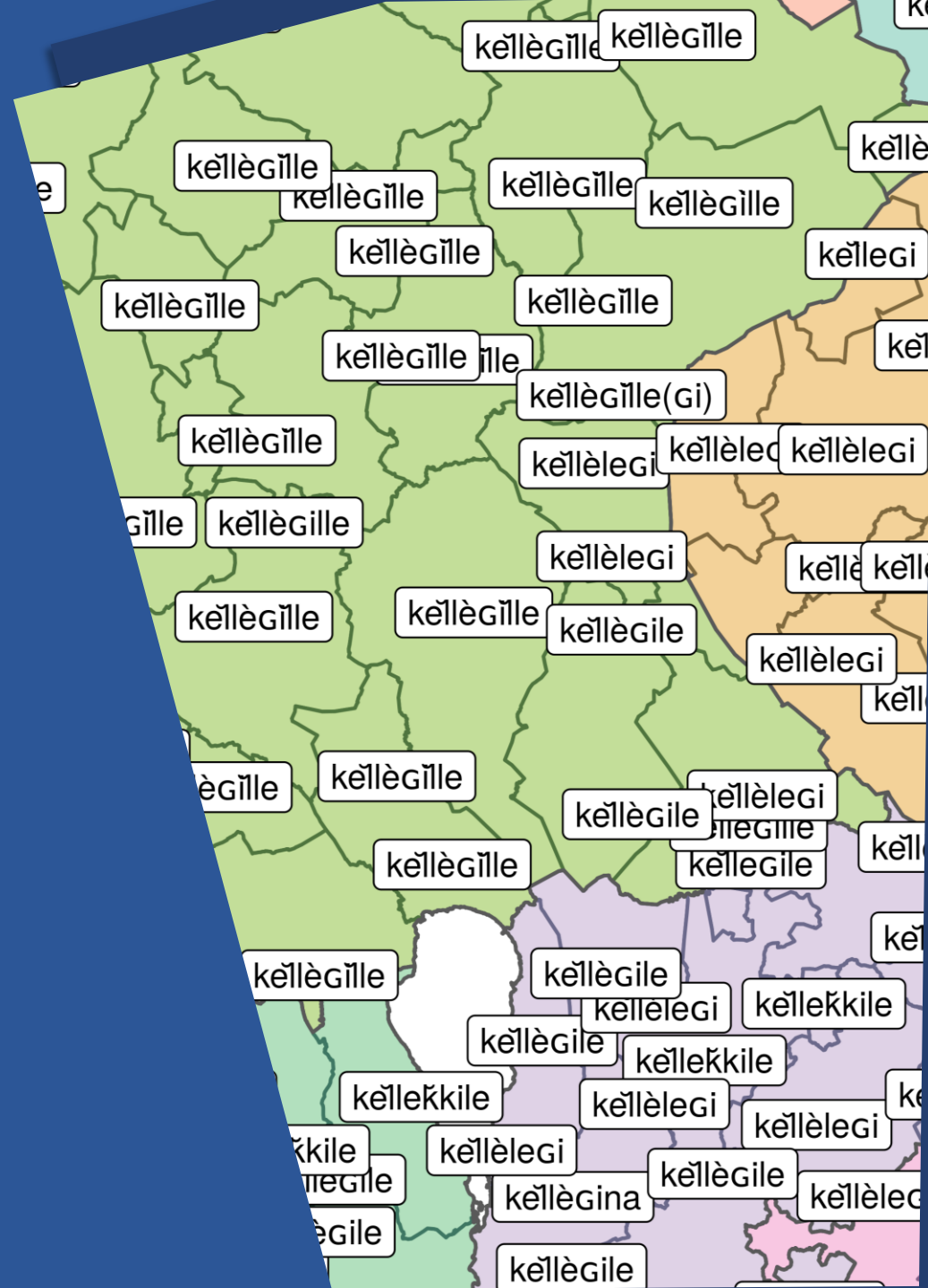
- Eri vormimallide kasutus sõltus statistiliselt oluliselt žanrist, pronoomeni esinemisest laiendina, pronoomeni funktsioonist osalauses.

Tulemused: mitmetunnuseline analüüs

Saareste (1955: 16) sõnakaart pronoomeni *keegi* allatiivivormide varieerumise kohta murretes

- Kaardile märgitud käändevormide eri häälduskujud.
- Varieerumises avalduvad mallid:
 - tüvi + *-gi/-ki* + käändelõpp (**Tgi**L) 40 korral;
 - tüvi + käändelõpp + *-gi/-ki* (TL**gi**) 19 korral;
 - tüvi + *-gi/-ki* + käändelõpp + *-gi/-ki* (**TgiLgi**) 1 korral.

Uurimus suulise keele põhjal

Eesmärk anda Eesti Rahvusringhäälingu raadiosaadete korpuse (Lippus jt 2023a) ja Eesti taskuhäälingukorpuse (Lippus jt 2023b) põhjal ülevaade:

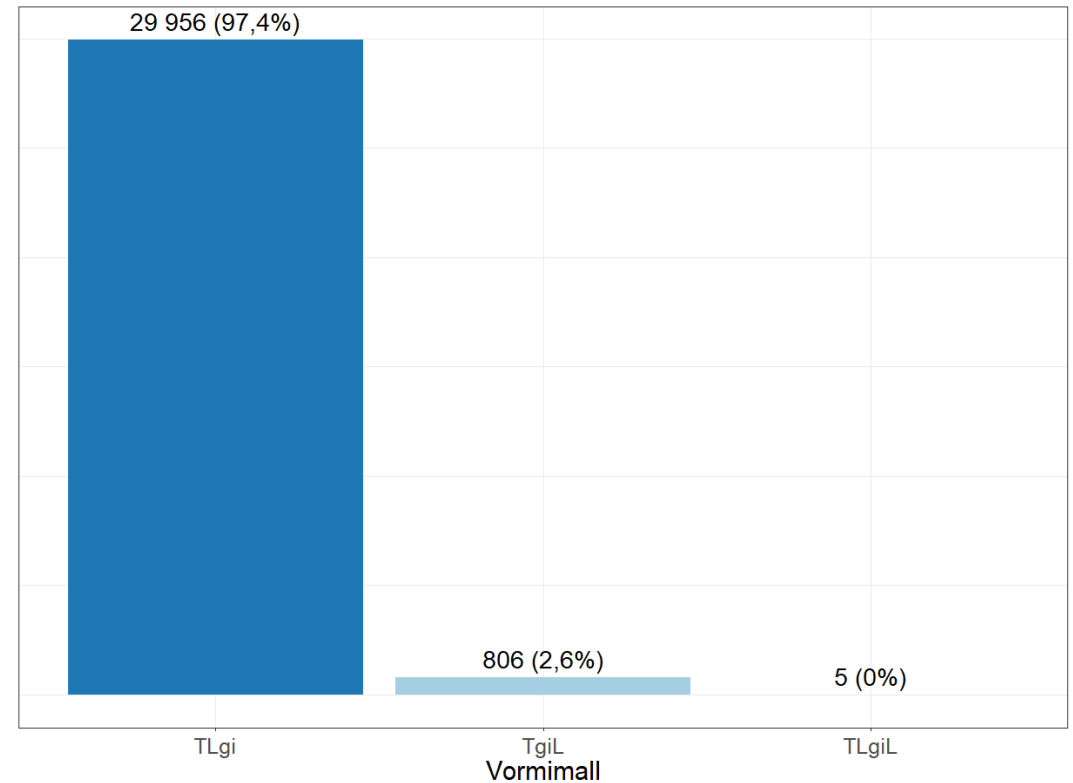
- pronoomenite **keegi**, *miski*, *kumbki*, *ükski* käändevormide varieerumise ulatusest;
- pronoomenite **keegi** ja *miski* käändevormide varieerumist mõjutavatest teguritest suulises keeles.

Pronoomeni *keegi* käändevormide varieerumise esialgne ulatus

Jagasin automaatselt tuvastatud vormid kolme vormimalli:

- tüvi + käändelõpp + *-gi/-ki* (TL**gi**);
- tüvi + *-gi/-ki* + käändelõpp (T**gi**L);
- tüvi + käändelõpp + *-gi/-ki* + käändelõpp (TL**gi**L).

Pronoomeni *keegi* käändevormide esinemise sagedus mallide järgi
Eesti Rahvusringhäälingu raadiosaadete korpus ja Eesti taskuhäälingukorpus

Probleemid automaatse kõnetuvastusega

- Kõnetuvastuse kontrolliks kuulasin üle 50 vormi raadiosaadete korpusest ja 50 vormi taskuhäälingukorpusest.
- Kokku 100 vormist tuvastatud valesti 39 vormi:
 - enamasti tuvastatud malli T**gi**L (*kelle**g**ile*) asemel TL**gi** (*kelle**le**gi*);
 - mõnikord ka kääne valesti tuvastatud.
- Vormide varieerumise esialgne ulatus ei ole usaldusväärne.

Varieerumist mõjutavad tegurid: materjal

- Saated aastatest **2018–2022**.
- Kahest žanrist: raadiosaated, taskuhäälingud.
- Kasutades juhuvalimit eesmärk võtta ühe pronoomeni kohta ühest korpusest 50 osa:
 - kus oleks vähemalt kaks pronoomeni käändevormi;
 - osade pikkus jääks kõikide vormi sisaldavate osade pikkuste 1. ja 3. kvartiili vahele (sinna jääb 50% kõikidest pikkustest);
 - sellise pikkusega osadest oleks võimalusel igast saatest üks osa;
 - kokku oleks ühe pronoomeni kohta ühest korpusest vähemalt 250 vaatlust.
- Pronoomeni **keegi** puhul juhuvalimis:
 - raadiosaadete korpusest **251 käändevormi** 98 osast (17 saatest mitu osa);
 - taskuhäälingukorpusest **253 käändevormi** 71 osast (kõik saated erinevad).

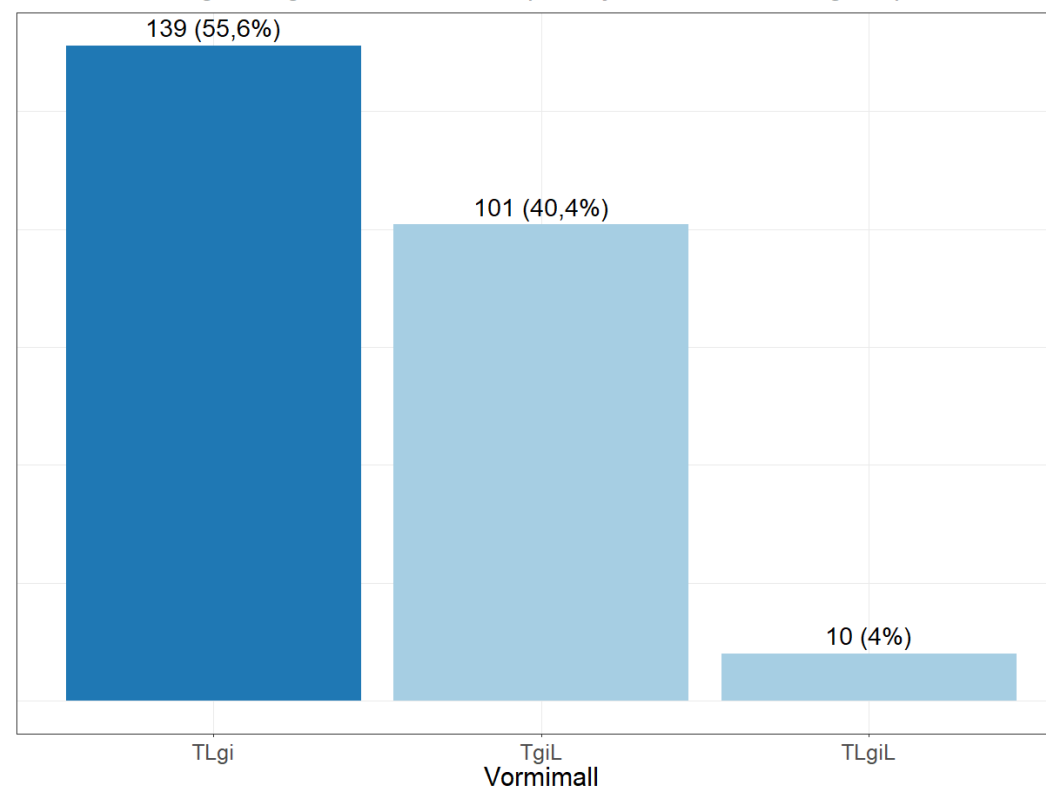
Varieerumist mõjutavad tegurid: materjal selles ettekandes

- 250 pronoomeni *keegi* käändevormi:
 - 125 vormi raadiosaadete korpusest;
 - 125 vormi taskuhäälingukorpusest.
- Tegurid:
 - žanr,
 - kõneliik,
 - pronoomeni asukoht osalauses,
 - rõhumäärsõna olemasolu osalauses,
 - pronoomeni esinemine laiendina,
 - eitussõna *mitte* esinemine osalauses,
 - ~~- pronoomeni funktsioon osalauses,~~
 - **kääne**,
 - **rõhutatus**,
 - **sugu**.

Pronoomeni *keegi* käändevormide varieerumise ulatus 250 vormi põhjal

- Kuulasin vormid üle ja jagasin kolme vormimalli:
 - tüvi + käändelõpp + *-gi/-ki* (TL**gi**);
 - tüvi + *-gi/-ki* + käändelõpp (T**gi**L);
 - tüvi + käändelõpp + *-gi/-ki* + käändelõpp (TL**gi**L).

Pronoomeni *keegi* käändevormide esinemise sagedus mallide järgi
Eesti Rahvusringhäälingu raadiosaadete korpusel ja Eesti taskuhäälingukorpusel

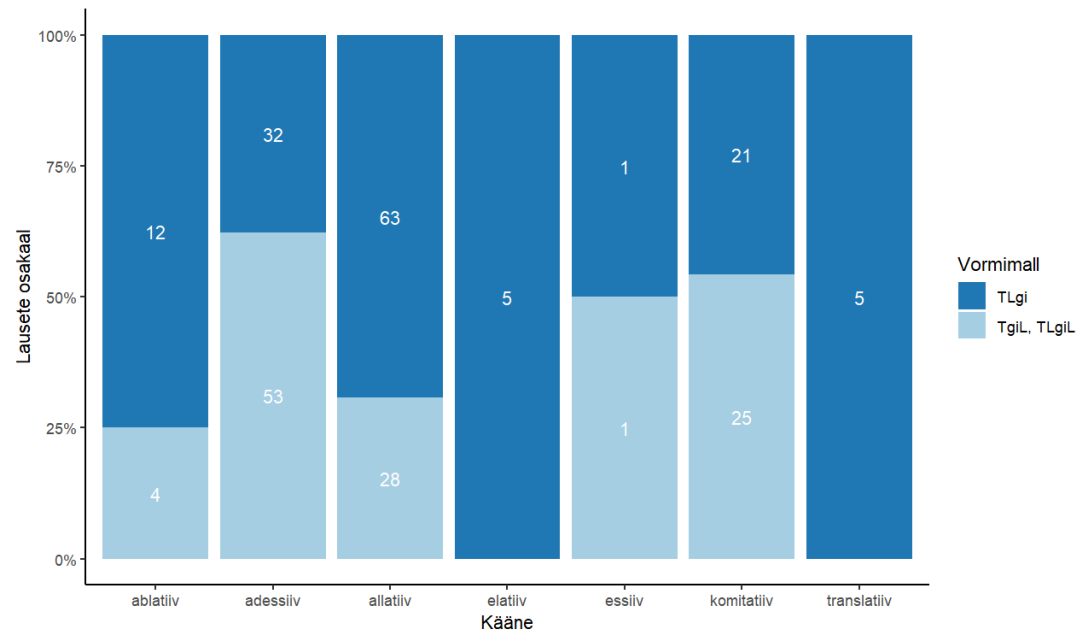

Varieerumist mõjutavad tegurid: meetod

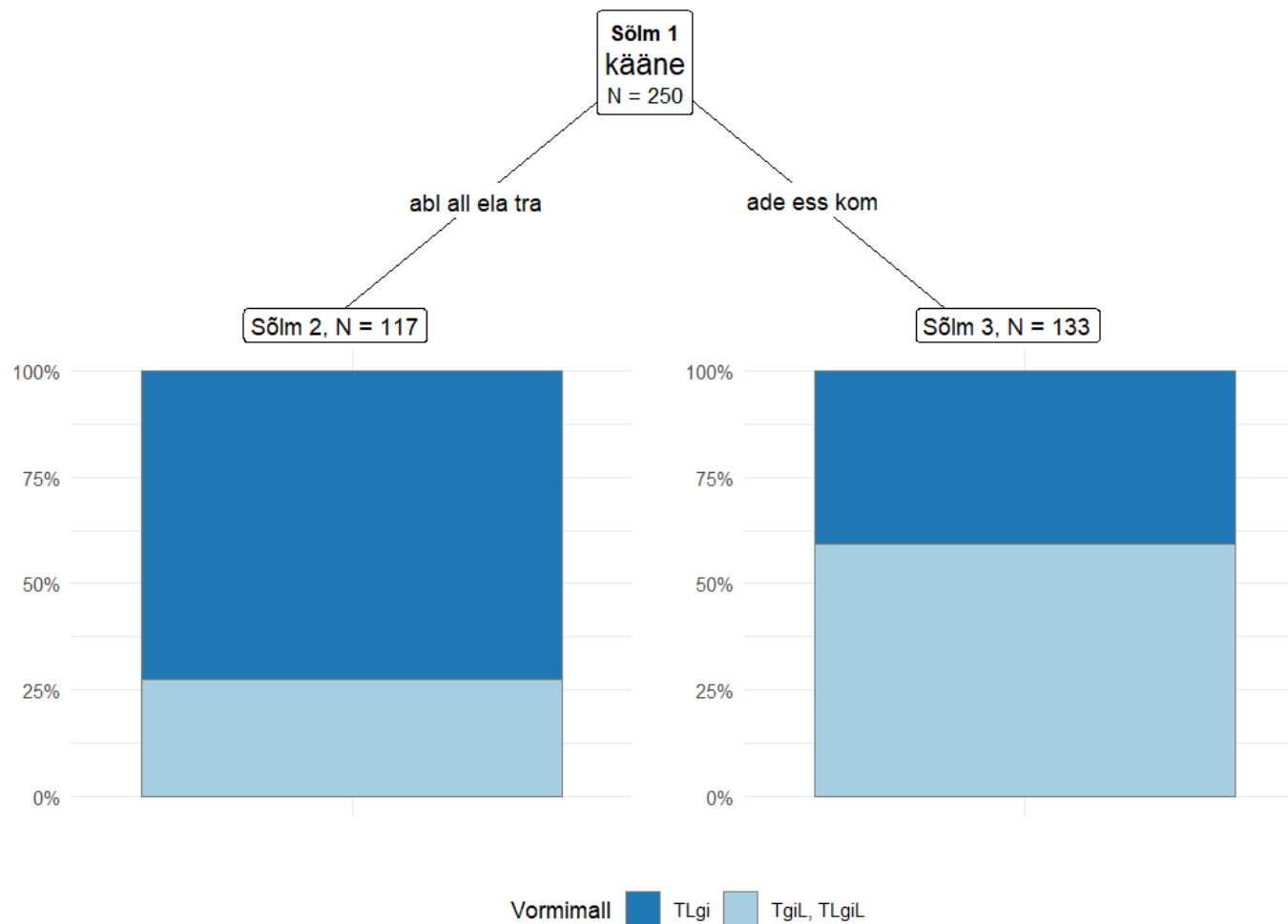
- Ühetunnuseline analüüs: rakendasin hii-ruut-testi (Agresti 2007: 34–41).
- Mitmetunnuseline analüüs: tegin tingimusliku otsustuspuu mudeli (Hothorn jt 2006).
- Materjali analüüsisin rakendustarkvaraga R (R Core Team 2022).

Tulemused: ühetunnuseline analüüs

- Eri vormimallide kasutus sõltus statistiliselt oluliselt ainult käändest.

Tulemused: mitmetunnuseline analüüs

Tulemused: kirjaliku ja suulise keele kohta tehtud uurimuste võrdlus

- Nii kirjalikus kui ka suulises keeles *-gi/-ki* asukoht ootuspäraselt enim käändelõpu järel (TL**gi**).
- Kuigi vaadeldud andmete maht ei ole võrreldav, on:
 - kirjalikus keeles (434 999 vormist) **peaaegu iga seitsmes vorm ootuspärasest erinev**;
 - suulises keeles siinse materjali põhjal (250 vormist) **vaheldub peaaegu igas teises käändevormis *-gi/-ki* asukoht käändelõpu järel ja ees**.
- Uuritud teguritest mõjutab varieerumist statistiliselt oluliselt:
 - kirjalikus keeles ülekaalukalt **žanr** (*-gi/-ki* käändelõpu järel enim perioodikas, käändelõpu ees enim foorumites);
 - suulises keeles **kääne** (ablatiivis, allatiivis *-gi/-ki* ülekaalukalt rohkem käändelõpu järel, adessiivis ülekaalukalt rohkem käändelõpu ees).

Järeldused

- Varieerumisest ja seda mõjutavatest teguritest parema ülevaate saamiseks suulises keeles vaja uurida rohkem vorme ja tegureid.
- Siiski annavad need tulemused kinnitust, et *-gi/-ki* lisamine indefiniitpronoomenite vormides käändelõpu järele ei ole keelekasutajate seas kinnistunud ega loomulik.
- Indefiniitpronoomenites esinev *-gi/-ki* ei ole kliitik, vaid pigem tuletusliide, mis väljendab koos tüvega tervikuna indefiniitsust.

Kirjandus

Agresti, Alan 2007. An Introduction to Categorical Data Analysis. Second Edition. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.

Alvre, Paul 1980. gi-liitelisist pronoomeneist. – Keel ja Kirjandus, nr 9, lk 539–543.

DEA = DIGAR Eesti artiklid. Eesti Rahvusraamatukogu digitaalarhiiv. <https://dea.digar.ee>

Einer, Hans 1908. Eesti keele õpetus koolidele. (4., täiendatud tr). Tallinn: Ploompuu raamatukauplus.

Hermann, Karl August 1884. Eesti keele Grammatik. Koolide ja iseõppimise tarwis. Tartu: Wilhelm Just.

Hothorn, Torsten; Hornik, Kurt; Achim Zeileis 2006. Unbiased Recursive Partitioning: A Conditional Inference Framework. – Journal of Computational and Graphical Statistics, nr 15 (3), lk 651–674. <https://doi.org/10.1198/106186006X133933>

Jõgever, Jaan 1919. Eesti keele grammatika: I aasta. Tallinn: Odamees.

Koppel, Kristina; Kallas, Jelena 2022. Eesti keele ühendkorpus 2021. (Estonian National Corpus 2021.) Eesti Keeleressursside keskus. <https://doi.org/10.15155/3-00-0000-0000-0000-08E60L>

Lippus, Pärtel; Tanel Alumäe; Siim Orasmaa; Katrin Tsepelina; Liina Lindström 2023a. Eesti Rahvusringhäälingu raadiosaadete korpus. <https://doi.org/10.23673/re-441>

Kirjandus

Lippus, Pärtel; Tanel Alumäe; Siim Orasmaa; Maarja-Liisa Pilvik; Liina Lindström 2023b. Eesti taskuhäälingukorpus. <https://doi.org/10.23673/re-445>

Muuk, Elmar 1927. Lühike eesti keeleõpetus I. Hääliku-ja vormiõpetus. Tartu: Eesti Kirjanduse Selts

Nebocat, Jaan 1884. „Kündja“ Eesti keeleõpetus, nenda kui Eesti Keelt Kesk-Eestimaalt. Ahrens'i ja Dr. F. J. Wiedemann'i järel väljaannud J. Nebocat, „Kündja“ toimetaja Rias. II tr. Tartu, Riia: Schnakenburg.

R Core Team 2022. R: A language and environment for statistical computing. Vienna: R Foundation for Statistical Computing. <https://www.R-project.org/>

Rull, Aado 1917. Kaaslõpp -gi ja ta kidurad kaimud. – Eesti Kirjandus, nr 2, lk 82–88.

Saareste, Andrus 1923. Kellegile, mingit, kuskil. – Eesti Keel, nr 4, lk 116–117.

Saareste, Andrus 1936. Eesti õigekeelsuse päevaküsimustest. – Eesti Kirjandus, nr 12, lk 548– 556.

Saareste, Andrus 1955. Petitatlas des parlersestoniens. Väike eesti murdeatlas. Uppsala: Almqvist & Wiksells.

VAKK. doi:10.15155/TY.0005

Aitäh!

annika.kangsepp@ut.ee